

NICOLAAS ELIAS 1633.

CLEMENTIA VAN DEN VONDEL 1586–1641.

HET PORTRET VAN CLEMENTIA VAN DEN VONDEL,

DOOR

J. F. M. STERCK.

P een schilderijen-veiling, den 25 April 1911 door de firma FREDERIK MULLER & Co gehouden, trok bijzonder mijn aandacht een merkwaardig mooi geschilderd portret van een dame, door NICOLAAS ELIAS. Niet alleen de meesterlijke behandeling wekte mijn belangstelling op, maar ook een inscriptie aan de keerzijde kwam mij zeer merkwaardig voor, waar vermeld staat: „CLEMENTIA VAN DER VEGT de moeder van juffrouw SARA DE WOLFF”. De voorzijde is gemerkt „AËta 42 1633”.

Met toestemming van heer ANTON MENSING liet ik daarom een fotografie ervan maken, daar het vrij zeker was, dat dit kunstwerk voor 't buitenland zou worden aangekocht. Ik vormde het stellige voornemen een nader onderzoek in te stellen naar de afgebeelde vrouw, wier naam zoo bekend klinkt in den familiekring van VONDEL. Immers een kleindochter van zijn zuster CLEMENTIA heette CLEMENTIA VAN DER VECHT en was gehuwd met PIETER DE WOLFF, ook een kleinzoon van dezelfde zuster. CLEMENTIA VAN DER VECHT was, als kind van ANNA DE WOLFF (de oudste dochter der zuster van VONDEL,) een volle nicht van haar man PIETER DE WOLFF, die tot vader had HANS DE WOLFF, den zoon van VONDELS zuster.

Bij de bruiloft van PIETER en CLEMENTIA, 5 November 1665, had de 85-jarige dichter zich niet onbetuigd gelaten en het jonge paar niet slechts bezongen in een bruiloftsdicht van XII strofen, maar ook de gasten onthaald op een geestig „Suykerliet” in even schalksche als jeugdig klinkende verzen.

Maar, hoe aardig de oplichtering van Vondels gedicht door het portret der bruid ook geweest zou zijn, al spoedig kreeg ik de vaste overtuiging, dat het portret onmogelijk VONDELS niet CLEMENTIA VAN DER VECHT kan voorstellen en dat dus haar naam ten onrechte op de keerzijde ervan vermeld staat.

Reeds haar geboortjaar 1645 was niet overeen te brengen met het jaar waarin het portret geschilderd is: 1633. Maar uit een notarieele verklaring, op 5 Januari 1677 opgemaakt in het protocol van NICOLAAS BROUWER te Amsterdam, was mij bovendien duidelijk gebleken, dat uit het huwelijk van CLEMENTIA VAN DER VECHT en PIETER DE WOLFF Sr. geen kinderen waren nagelaten. In dit stuk wordt verklaard door ANNA DE WOLFF, haar moeder, en door PIETER DE WOLFF Jr. haar broeder, dat het kind van CLEMENTIA VAN DER VECHT „maer eenige maenden oud sijnde na den dood van desselfs moeder mede was komen te overlijden”. ANNA DE WOLFF verklaart verder „van alle hare pretensien op de nalatenschap van voorn. CLEMENTIA VAN DER VECHT en van voorsz. kind ten volle voldaan te zijn” door Pieter DE WOLFF. Hieruit volgt dus, dat er ook geen andere kinderen uit dit huwelijk over waren waarop de erfenis kon overgaan en CLEMENTIA VAN DER VECHT dus geen dochter heeft gehad, genaamd SARA DE WOLFF, zooals het opschrift zou doen vermoeden.

De genealogie van het geslacht VONDEL verder bestudeerende, bleek mij spoedig, dat de eenige SARA DE WOLFF daartoe behoorende, is geweest de in 1609 of 10 geboren dochter van CLEMENTIA, VONDELS oudere zuster, die in 1699 als bejaarde dochter, dus ongehuwd, was overleden.

Indien dus het portret, door NIC. ELIAS geschilderd in 1633, de moeder van Mejuffrouw SARA DE WOLFF voorstelde, kon het niemand anders weergeven dan CLEMENTIA VAN DEN VONDEL, de vrouw van HANS DE WOLFF, de zuster van JOOST, de handige zijdekoopvrouw, wier beeld ons zoo juist voor den geest komt uit het onlangs bekend gemaakte journaal van haar zijdewinkel in de Warmoesstraat.¹⁾ En van elders wordt deze toeschrijving op merkwaardige wijze bevestigd, in een reeks van boedelscheidingen en inventarissen, waarin het portret van CLEMENTIA VAN DEN VONDEL geregeld vermeld wordt.

De hoogst belangrijke inventaris, van 13 April 1699 tot 11 Januari 1700, opgemaakt van alle de goederen nagelaten door SARA DE WOLFF, die vele

1) Jaarboek van het Genootschap Amstelodamum, 1916. Bl. 145.

bladzijden vult in het protocol van den notaris DIRCK VAN DER GROE, bevat o.a. „Een conterfeitsel van de moeder van de overledene”.

Als in April 1691 PIETER DE WOLFF overleden is, die intusschen hertrouwd was met SUSANNA VAN HOECK, en zijn zoons PIETER en JAN tot deeling overgaan, komen in den inventaris ¹⁾ o.a. voor: 1^e Een pourtraict van JOOST VAN DEN VONDEL, geschat op *f* 24; en onder No. 39: een pourtraict van CLEMENTIA VAN DEN VONDEL overgrootmoeder van de kinderen *f* 100.—.

Daar de inventaris uitdrukkelijk vermeldt dat daaronder „mede is begrepen de erffnisse... gecomen van hunne outmoeije SARA DE WOLFF zaliger, soo als deselve onder de administratie van de voogden” der minderjarige zoons is geweest, lijdt het geen twijfel of hetzelfde portret komt in beide inventarissen voor.

Nog dient vermeld dat, als de erfenis in twee porties verdeeld is, die verloot worden tusschen de beide zoons, lot A aan JAN DE WOLFF wordt toebedeeld, waartoe behooren: „De volgende schilderijen en printen gecomen uyt het sterfhuijs van SARA DE WOLFF”, en wel: „No. 39, Een pourtraict van CLEMENTIA VAN DEN VONDEL, overgrootmoeder van de kinderen”.

Vooraf wordt het portret ook nog in een anderen inventaris vermeld. Toen PIETER DE WOLFF op 1 April 1691 overleden was, nalatende twee minderjarige zoons uit zijn tweede huwelijk met SUSANNA VAN HOECK, JAN en PIETER, waarvan de laatste intusschen door huwelijk mondig was geworden, erfde zijn weduwe de nalatenschap; doch werd de erfenis van SARA DE WOLFF, waarin SUSANNA VAN HOECK niet deelgerechtigd was, en waarin haar man PIETER DE WOLFF zijn aandeel had ontvangen, blijkbaar door de voogden voor de minderjarigen beheerd. Nu wordt op 12 Januari 1695 door den notaris A. VAN SANTEN de inventaris opgemaakt van Juffr. SUSANNA VAN HOECK, Wed. wijlen de Heer PIETER DE WOLFF en worden, behalve dat van JOOST VAN DEN VONDEL, toch ook weder de portretten genoemd van de grootvader en de overgrootmoeder, blijkbaar afkomstig van SARA DE WOLFF, van wie de vader PIETER DE W. ze geërfd had; indien hier niet bedoeld zijn de grootvader en de overgrootmoeder van SUSANNA VAN HOECK ²⁾.

Het komt mij voor, dat er dus bewijzen te over zijn om aan te nemen dat een portret gemerkt: „de moeder van Juffr. SARA DE WOLFF”, niemand anders kan voorstellen dan CLEMENTIA VAN DEN VONDEL, vooral wanneer zulk een portret achtereenvolgens, van af den inboedel van SARA DE WOLFF, geregeld te volgen is in de inventarissen van hare erfgenamen.

¹⁾ Protoc. D. v. d. GROE 25 Apr. 1701.

²⁾ Deze akte, waarvan ik voor eenige jaren aanteekening maakte, is op 't oogenblik niet terug te vinden in het notaris-archief. Ik heb de gegevens dus niet nader kunnen controleeren.

Het onjuiste opschrift: CLEMENTIA V. D. VEGT is dan ook zeer eenvoudig te verklaren door een vergissing van latere bezitters, die blijkbaar de aanwijzing: CLEMENTIA V. D. V.... aanvulden met VAN DE VEGT, omdat de juiste benaming vergeten was. Op de keerzijde van het paneel zijn namelijk twee strookjes papier geplakt; op het bovenste staat:

CLEMENTIA VAN *De moeder van Juffr. SARA DE WOLF.*

Van het ontbrekende woord is duidelijk het onderste stuk van de V nog te lezen.

Een latere hand plakte daaronder een tweede strookje met dit opschrift:

CLEMENTIA VAN DER VEGT *de moeder van Juffrouw SARA DE WOLFF.*

Ook de leeftijd, die volgens den catalogus op het portret vermeld staat als AËta. 42, 1633 levert geen overwegend bezwaar op tegenover CLEMENTIA V. D. VONDEL. Zij is geboren 1586 en zou dus in 1633 47 j. zijn, wat overeenkomt met haar geelachtige gelaatskleur. Al is het een niet ongebruikelijk en verklaarbaar bedrog, dat op een vrouweportret de leeftijd eenige jaren te jong wordt opgegeven, het is ook niet onmogelijk dat door overschildering de 7 in een 2 is veranderd. Het tweede cijfer is zoo goed als onzichtbaar.

Bovendien geeft het portret geheel de type weer van een Menniste vrouw van omstreeks 1633, zoowel in de kleedij als door het mutsje. CLEMENTIA was, evenals haar moeder, in haar vaderlijk geloof gebleven. Toevallig kunnen twee portretten worden aangetoond van Menniste dames uit 1635, die sprekend het kostuum van CLEMENTIA weergeven. Het eene stelt voor TRYNTJE VAN STEENKISTE door FR. HALS,¹⁾ en het andere een bejaarde dame door REMBRANDT.²⁾ Men vindt ze afgebeeld in „Het Menniste zusje” door C. N. WYBRANDS (55e *Faarversl. v. h. Kon. Oudheidk. Genootsch.* 1913, bl. 39) en in „Portretten v. REMBRANDT (II) Mennisten,” (*Onze Kunst*, Januari 1914, afl. 1, bij bl. 2.) door F. SCHMIDT-DEGENER. Het portret van CLEMENTIA is bijna levensgroot, het paneel meet 90.5 × 63 c.M.

Als we CLEMENTIA daar zoo deftig in haar leunstoel gezeten zien, met haar bijbeltje in de linkerhand, waarin zij zoo juist schijnt gelezen te hebben, wekt zij zeer bijzondere herinneringen bij ons op. Al geven haar geestige bruine oogen, haar fijne lippen en haar mooi gebogen neus (gelijk aan dien van haar broeder) blijk van intelligentie en van een opgewekten, schranderen geest, met veel energie, er speelt om mond en neus een trekje, dat op eigenzinnigheid en vasthoudendheid wijst, met een zweem van spotlust.

Voor zoover wij het hebben leeren kennen, komen deze eigenaardigheden ook met haar karakter overeen. Werkzame, onvermoeide zakenvrouw, voorbeeldige

1) Rijks-Mus. No. 1087. 2) Bij DUVEEN BROTHERS, Londen.

huismoeder voor hare kinderen, is zij ook de geliefde dochter van SARA CRANEN, die, evenals zij, betrekkelijk vroeg weduwe was, en eveneens de uitgebreide handelszaak, haar door haar man nagelaten, bleef drijven en in bloei deed toenemen.

Maar evenmin als haar moeder ¹⁾, die reeds veel vervolging had meege maakt, blijkt ook CLEMENTIA veel sympathie gevoeld te hebben voor den strijd-lustigen dichter, die door zijn geharnaste verzen zoo vaak in opspraak, en zelfs met den rechter in aanraking kwam.

De ontvangst bij zijn zuster, toen VONDEL vervolging dreigde wegens den PALAMEDES, is algemeen bekend. Zij wilde zich, toen hij in haar huis een toevlucht zocht, niet met zijn zaak bemoeien, en begrauwde hem over zijn schrijfsucht: „Zorg maar liever voor je huis en pas op je nering, voegde zij hem toe, en staak al dat schrijven en wrijven, dat je in gevaar brengt.”

Hij verliet dan ook spoedig haar woning en ging ten huize van LAURENS JOOSTEN BAECK een schuilplaats zoeken.

Deze weinig zusterlijke behandeling schijnt den dichter diep gegriefd te hebben. Nog tien jaar later is hij het geval niet vergeten, en kan hij, bij zijn dank aan JACOB, den zoon van BAECK, niet verzwijgen, wat hij toen gevoelde:

Toen ick vervloecte waerheit sprack
Verstreckte mij uw vaders dack
Een toevlught, als selfs magen weken
En deisden, morrende en verstoort,
En weigerden ter noot een woort
Voor myn onnozelheit te spreken.

Dat de dichter hier van *magen* in 't meervoud spreekt, doet wel vermoeden, dat ook zijn moeder het met de afkeurende woorden van CLEMENTIA eens zal zijn geweest.

Gelukkig is dit, in verschillende opzichten zoo merkwaardige kunststuk, na de veiling, voor ons land behouden gebleven en bevindt het zich in het bezit van den heer F. H. FENTENER VAN VLISSINGEN, te Utrecht, de stad waar ook het Vondelgezin, met CLEMENTIA en JOOST, als vluchtelingen, een eerste rustige woonplaats gevonden heeft, na veel reizen en trekken²⁾.

HEEMSTEDÉ, Mei 1916.

1) Zie „5e Verslag van het Vondel-Museum” 1912 bl. 35.

2) VONDEL vertelt in het „Berecht” van SALMONEUS (1657) de volgende aardige bijzonderheid uit de jeugd van CLEMENTIA: „My gedenckt dat mijn zuster binnen Keulen, bij eenen schoolmeester van de Geneefsche gezintheit, Moses geboorte met haere medeschooleren, als Moses zuster, help speelen”; enz.

Zie omtrent het verblijf van het VONDEL-gezin te Utrecht: „Van Onzen Tijd”, Jg. XV, 1913, bl. 550.